

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

3-maxsus
son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/3 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarqand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Юсупов Хуршид Муратжанович</i> ПЕРВЫЕ ШАГИ ДВУХСТОРОННЕГО СОТРУДНИЧЕСТВА САУДОВСКОЙ АРАВИИ С МОМЕНТА НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	9-13
<i>Najmiddinov Zafar Xoshimjonovich</i> O'RTA OSIYO FAQIHLARINING MUSANNIFAK ASARLARIGA TA'SIRI XUSUSIDA	14-19

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Madraimova Marxamat Raximberganovna</i> XORAZM VILOYATIDA KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISHNING OBYEKTIV ZARURLIGI VA AHAMIYATI	20-23
<i>Abdullaev Jamshid Obidovich</i> SUN'IY INTELLEKT — XIZMAT KO'RSATISH SOHASIDA SAMARADORLIKNI OSHIRISH VOSITASI SIFATIDA	24-30
<i>Абдуллаев Алтинбек Янгибаевич</i> ДОННИ ҚАЙТА ИШЛАШ КОРХОНАЛАРИДА МАҲСУЛОТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ХАРАЖАТЛАРИ ҲИСОБИНИ ЮРИТИШ ВА ТАННАРХ КАЛКУЛЯЦИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	31-46
<i>Ziyadullayev Zuxriddin Ilxom o'g'li</i> TIJORAT BANKLARI TRANSFORMATSIYASI BORASIDA NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLAR	47-51
<i>Alimova Saboxat Gaziyevena, Erkinova Sevinch</i> YASHIL IQTISODIYOT VA ATROF MUHIT MUAMMOLARI	52-56
<i>Zokirova Gavxar</i> GLOBAL PENSIYA TIZIMLARI BARQARORLIGI VA YETARLILIGI TAHLILI	57-66

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Tursunkulova Shaxnoza Tuychiyevna, Muxtorov Muxsin Jabborovich</i> TASAVVUFDA INSON MA'NAVIY KAMOLOTI MASALASI	67-73
<i>O'rinboyev Davlatjon Bahtiyorovich</i> IJTIMOIY FALSAFADA STRATEGEMALARNING O'RNI VA AHAMIYATI	74-79
<i>Alimov Mansur Narboyevich</i> PEDAGOGIYALARNING MA'NAVIY-AXLOQIY VA KASBIY RIVOJLANTIRISHDA AJDODLAR MA'NAVIY MEROSINING O'RNI. ("SILSILAT UL-ORIFIYN VA TAZKIRATU-S-SIDDIQIYN" ASARI MISOLIDA)	80-87
<i>To'xtasinov Shukurjon Shavkatjon o'g'li</i> MILLIY BIRLIK VA SIYOSIY HOKIMIYATGA DOIR JADIDLAR QARASHLARINING IJTIMOIIY- FALSAFIY AHAMIYATI	88-95
<i>Nurmatova Umida Jalolidinovna</i> AN'ANAVIY O'QISHNING GNOSEOLOGIK JIHATLARI	96-101

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Abdullaeva Charos Baxramovna</i> ZAMONAVIY LINGVISTIKADA REKLAMA DISKURSI TUSHUNCHASI	102-105
<i>Umarqulova Munira Zohidjon qizi</i> ILMIY-FANTASTIK ADABIYOT: JANRNING SHAKLLANISHI, RIVOJLANISHI VA POETIK CHEGARALARI	106-119
<i>Xaydarova Gavhar Abdukadirovna</i> ZAMONAVIY LINGVISTIK MADANIYAT KONTEKSTIDA "SPORT DISKURSI" TUSHUNCHASINING NAMOYON BO'LISHI	120-124
<i>Mirzarahimov Bahodir Shavkat o'g'li</i> "XALQ SO'ZI" GAZETASINING MATNLARINI DAVR BO'YICHA TASNIFLASH BOSQICHLARI	125-129
<i>Boboqulova Nilufar Xayrullo qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA SHOULDER/YELKA, ELBOW/TIRSAK HAMDA WRIST/BILAK SOMATIK KOMPONENTLI MAQOLLARNING KONSEPTUAL TAHLILI	130-137
<i>Yangiboyeva Feruza Ortiq qizi</i> TIPS FOR TEACHING ENGLISH: STRATEGIES FOR EFFECTIVE LANGUAGE LEARNING	138-145
<i>Ибодуллаева Гавхар Уринбаевна</i> ОБУЧЕНИЕ ШКОЛЬНИКОВ К НАЧАЛЬНОМУ УРОВНЮ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В СРЕДНЕ- ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЕ	146-151
<i>Kuvvatov Raxmatulla Hikmatillayevich</i> SAN'ATGA OID AFORIZMLARNING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI.....	152-156
<i>Ibodullayeva Gulshod Urinovna</i> CHET TILLARINI O'RGANISHDA IMMERSIV O'QITISH USLUBLARI –SAMARALI YO'NALISH, YONDASHUVLAR VA XULOSALAR.....	157-160
<i>Habibullayeva Gulsanam Inomjon qizi</i> INNOVATIVE METHODS OF TEACHING READING (FOR PRE INTERMEDIATE LEVELS)	161-165
<i>Berdimurotova Sevara Maxmudovna</i> TILSHUNOSLIKDA TERMINOLOGIYANING XUSUSIYATLARI.....	166-169

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Kuchimova Shaxlo</i> VASIYATNOMANING OG'ZAKI SHAKLI VA UNI TUZISHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEKNOLOGIYA VOSITALARIDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI	170-176
<i>Jumanazarov Faxriddin Erkinovich</i> KONTRAFAKT MAHSULOTLARNI ANIQLASH VA ULARNING MUOMALASIGA QARSHI KURASHISH MUAMMOLARI	177-183
<i>Курбанова Эльмира Асадовна</i> ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ОВД С ГОСУДАРСТВЕННЫМИ И ИНЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ ПО ПРОФИЛАКТИКЕ БЕЗНАДЗОРНОСТИ И ПРАВОНАРУШЕНИЙ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	184-190

<i>Raxmatullayev Xurshidjon Shukurilla o'g'li</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUNCHILIGIDA KRIPTO-AKTIV VA U BILAN BOG'LIQ BO'LGAN AYRIM MUAMMOLAR.....	191-195
<i>Aldamuratova Amangul Uralbayevna</i> FUQAROLIK PROTSESSIDA AJRIMLAR TUSHUNCHASI VA TURLARI	196-200
<i>Xakimov Jahongir Olimjon o'g'li</i> KIBERFIRIBGARLIK VA KIBERKORRUPSIYA – RAQAMLI DUNYODAGI MURAKKAB JINOYATLAR.....	201-208
<i>Ergashev Qaxramon Zokirjonovich</i> KORRUPSIYAVIY JINOYATLARGA QARSHI KURASHISHNING IJTIMOY ZARURATI.....	209-219
<i>Normatov Isomiddin Dustqul o'g'li</i> XUFIYONA IQTISODIYOTGA QARSHI KURASHISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI	220-224
<i>Пулатов Темурабек Гайратжон угли</i> ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРИМЕНЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ КИС В СЕКТОРЕ ФИНАНСОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ	225-231
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Yaqubov Fazliddin Muxitdinovich</i> JISMONIY TARBIYA VA SPORT MUTAXASSISLARINING ILMIY-TADQIQOTCHILIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA FANLARARO INTEGRATSIYA	232-236
<i>Sharipova Farida Salimdjanoyn, Qo'ng'irotova Anorxol</i> TIBBIYOT OLIYGOHLARIDA "TIBBIY BIOLOGIYA" HAMDA "UMUMIY GENETIKA" FANLARINI O'QITISHDA INTERFAOL METODLAR SAMARADORLIGI	237-241
<i>Собирова Гулибарно Зайнутдин кизи</i> МЕТОДИКА ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ В РАЗВИТИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	242-252
<i>Salayev Donyor Baxtiyarovich</i> ZAMONAVIY JISMONIY TAYYORGARLIKNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI.....	253-259
<i>Turdimuratov Dilmurad Yuldashevich</i> OLIY TA'LIM MUASSASASIDA BOKS MURABBIYLARINI KASBGA YO'NALTIRISH TIZIMINING XUSUSIYATLARI	260-266
<i>Hakimova Nargiza Uralovna</i> YOSH KURASHCHI QIZLARDA MUVOZANAT QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA RAQS VA HARAKATLI O'YINLARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI	267-273
<i>Otepbergenov Jetkerbay Sakbergenovich</i> MODULLI TA'LIM SHAROITIDA TALABALARNI INTELLEKTUAL RIVOJLANTIRISHGA UNDASH MUAMMOSI	274-279

Received: 10 April 2025
Accepted: 15 April 2025
Published: 28 April 2025

Article / Original Paper

**PEDAGOGLARNING MA'NAVIY-AXLOQIY VA KASBIY RIVOJLANTIRISHDA
AJDODLAR MA'NAVIY MEROSINING O'RNI. ("SILSILAT UL-ORIFIYN
VA TAZKIRATU-S-SIDDIQIYN" ASARI MISOLIDA)**

Alimov Mansur Narboyevich

SamDCHTI mustaqil tadqiqotchisi

Email: alimovmansur317@gmail.com

Tel: +998 93 992 36 39

Annotasiya. ushbu maqolada ruhiy tarbiya shayxlari tomonidan ilgari surilgan ustozning ma'naviy va axloqiy fazilatlarini to'g'risidagi qarashlarini zamonaviy pedagogik faoliyatning nazariy asosini tashkil etadigan kasbiy odoblar va axloqiga transformatsiya qilish mumkinligi manbalar asosida tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: murshid, ustoz, pedagog, ta'lim, tarbiya, odob, axloq.

**THE ROLE OF THE SPIRITUAL HERITAGE OF ANCESTORS IN THE
SPIRITUAL, MORAL AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF EDUCATORS.
(ON THE EXAMPLE OF THE WORK "SILSILAT UL-'ARIFIYN VA TAZKIRAT-
US-SIDDIQIYN")**

Alimov Mansur Narboevich

Independent researcher at the Samarkand

State Institute of Foreign Languages

Email: alimovmansur317@gmail.com

Tel: +998 93 992 36 39

Abstract. in this article, it is possible to transform the views on the spiritual and moral qualities of the teacher, put forward by the sheikhs of spiritual education, into professional manners and ethics, which form the theoretical basis of modern pedagogical activity, on the basis of sources.

Key words: murshid, teacher, pedagogue, education, upbringing, manners, morality.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V5SI3Y2025N10>

Kirish. Jahon ilm-fanida odob va axloq, ramziy ifodalarga bag'ishlangan adabiyot orqali ruhiy tarbiyaga oid muammolarni o'rganilishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Zero, axloq-odob, ta'lim-tarbiya, ma'naviy komillik insoniyat uchun hamisha hayot-mamot masalasi bo'lgan. Shu ma'noda jamiyatning taraqqiyoti ham, tanazzuli ham, eng avvalo, ustoz va shogird, murabbiy va izdosh munosabatlariga bog'liq. Ma'naviy-axloqiy tarbiya usullari bir-biridan farqlanganidek, ta'lim-tarbiya muassasalarida ham o'ziga xosliklar mavjud. Insonning botin olamini o'zgartirishga e'tiborning kuchayishi esa ta'limda ham, tarbiyada ham ko'zlanganidan

ortiq samara bergan. Ajdodlarimizning ilmiy-ma'naviy merosida insonning qalb olamini chuqur anglaydigan, eng hassos tuyg'ularini ham ilg'ashga qodir, tama va riyodan yiroq ruhshunos murshid obrazi yaratilgan. Ijtimoiy, ma'rifiy va ma'naviy hayotda milliy qadriyat, diniy, dunyoviy bilimlarni jamuljam qilgan ta'lim maktabiga egaligi bilan qadim Sharq bashariyatga o'rnak bo'lgan. Muhtaram Prezidentimiz: "Bizning havas qilsa arziydigan buyuk tariximiz bor, havas qilsa arziydigan ulug' ajdodlarimiz bor. Havas qilsa arziydigan beqiyos boyliklarimiz bor. Va, men ishonaman, nasib etsa, havas qilsa arziydigan buyuk kelajagimiz, buyuk adabiyotimiz va san'atimiz ham, albatta, bo'ladi"[1], – deydi. Ma'naviy merosimizdagi murshid shaxsiyati va murid kamolotidagi mavqeyini tadqiq qilish, uning murid oldidagi majburiyatlarini aniq belgilash, asl mohiyatni anglash barkamol avlodni voyaga yetkazishga yaqindan yordam beradi. Zero, yosh avlod zukko, ma'nan jasoratli bo'lishining yagona asosi to'g'ri tarbiya va ta'lim bo'lib, tadqiqotdan ko'zlangan haqiqatlardan biri ham o'tmish tajribasini zamon uchun xizmat ettirish yo'l-yo'riqlarini ko'rsatishdan iborat.

Asosiy qism. Tasavvuf adabiyotida Xizr (a.s) ruhoniylar ma'naviy rahnamo sifatida irshodning ikki yo'li ajratiladi. Avvali, *Nubuvvat yo'li* – bunda Yaratgan asosan malaklari vositasida vahiy yuborib, xos bandalarini tarbiyalaydi. Ikkinchisi esa, *Valoyat yo'li* – bunda bir murshidi komil etagidan tutib, "vusul" va uning sirriga erishiladi. Bu masalada "Agar bilmaydigan bo'lsangiz, ahli ilmlardan so'rangiz (Nahl: 16/43)" kabi oyatlar hamda Kitobullohdagi Muso (a.s.) va Solih qul qissasi ravshan misol hamda asoslardan bo'lgan. Anglamoq lozimki, murshidga bay'at aslida Hazrati Payg'ambar va Allohga intisobdir. Bu Qur'oni karimda shunday keladi: "Albatta, Senga bay'at qilayotganlar faqat Allohning o'ziga bay'at qilmoqdalar. Allohning qo'li ularning qo'llari ustidadir (Fath: 48/10)". Murshid Haqqa yetgan, bandalarini tarbiya etish uchun Haq amri bilan xalqqa qaytgan, ma'naviy vazifa yuklangan xos, tanlangan bandalardandir. Tariqat ta'lim tizimi, murshid va murid munosabatini Qur'on va hadisdan izlaymiz, chunki bu ta'lim biror masalada shar'iy dalilsiz hukm chiqarmagan. Tasavvuf shayxlarining metodikasidagi har bir usulu arkon – barchasi shu ikkala manba asosida tartib bilan tuzilgan.

Imom, fakih, usulul fiqh bilimdoni, muhaddis, "Muvafoqot", "Itisom" va boshqa nafis asarlar muallifi Abu Is'hoq Ibroxim ibn Muso Shotibiy G'arnotiy (790 hijriy sanda vafot etgan) o'z zamonasidagi so'fiylar shayxi, Fa's shahridagi Qaraviyn jimesi imomi Abu Abdulloh Muhammad ibn Abbod Nafziy (792 hijriy sanada vafot etgan) rohimahullohga maktub yo'llagan. U maktubida shunday deydi: "Alloh taolo tomon boradigan solik (murid) uchun tariqat va tarbiya shayxini o'ziga lozim tutib, uning oldida bo'lishi shartmi? Yoki tariqat shayxi bo'lmasa ham, u ahli ilmlardan ta'lim va ilm olishi orqali Alloh taolo tomon borsa bo'ladimi?" Shayx Abbod rohimahulloh adolatli va xolis sifatida javob yuborgan. Uning xulosasi "Ar-rosail as-sug'ro" kitobi 106-betidan keyingi betlar va 125 va undan keyingi betlarda shunday keltirilgan: "Sulukda unga qaytiladigan (murojaat qiliniadigan) shayx ikki qismga bo'linadi: ta'lim va tarbiya shayxi hamda va faqat ta'lim shayxi".[2.48-b] Jumladan, "tarbiya shayxi har bir soliq uchun zarur emas. Unda zehnida kamchilik va nafsida kasali bor odam muhtoj bo'ladi. Lekin, kimda yetarli aql va iroda bo'lsa nafsiga ega bo'lgan odamda u lozim emas, o'zini unga bog'lashi yaxshiroqdir. Tarbiya shayxi esa har bir solik uchun lozimdir. Lekin, biz zikr qilib o'tganlar uchun tarbiya shayxi lozimligi aniq. Chunki, ularning nafslaridagi to'siqlar juda qalin. Uni faqat tarbiya qiluvchi shayxlarga ularni yo'q qilib, olib tashlashi mumkin. Ular solikka nisbatan badandagi surunkali kasallik va dardlarga o'xshaydi. O'z dardlarini yo'q qiluvchi

kuchli dorilar bilar muolaja qilinadigan mohir tabibga muhtoj bo'ladilar. Lekin yetarli aqli va itoatkor nafsi bor kishiga tarbiya qiluvchi shayxning lozim emasligi masalasiga kelsak, uning yetuk aqli va nafsining bo'ysunishi undan behojat qiladi. U o'ziga ta'lim shayxi o'rgatgan narsa bilan to'g'ri yo'ldan bora oladi, boshqalar esa bunday emas. U Alloh taolo izni bilan yetib boradi, agar Alloh taolo yuzini qasd qilgan bo'lsa, o'ziga keladigan zarardan xavfga tushmaydi. Tarbiya shayxiga suyanish so'fiylarning mutaaxxir (keyingi) imomlari yo'li, ta'lim shayxiga suyanish esa ulardan oldingilarni yo'li hisoblanadi.[2;49-b]

Bu narsa Xoris Muhosibiy, Abu Tolib Makkiy va boshqalarning asarlarida namoyon bo'ladi. Ular odamlarga usul va furu ilmlarini kitoblarida zikr qilishga qaramay, tarbiya shayxini keyingi ulamolar kabi shart qilmaganlar. Ayniqsa, Abu Tolib Makkiyning asarlarida bu ko'p uchraydi. Ularni zikr qilmasliklari suluk yo'lida u (tarbiya shayxining) shart emasligiga dalildir.

Bu – juda ko'p soliklar yurgan, bosib o'tgan yo'l va u oldingi salaflar holiga juda o'xshaydi. Chunki, ulardan tarbiya shayxlarini (ustoz) tutganlari ularga bog'langanlari va shogirdlar tarbiya shayxlarini mahkam tutganlari kabi mahkam tutishlari rivoyat qilinmagan. Ularni holati ilmlarni egallash, holatlarni bir-birlari bilan do'stlik va birodarlik yo'li bilan isloh qilganlar. Bir-biri bilan uchrashish va ziyorat qilish sababli ular botin va zohirlarida uning katta ta'sirini ko'rganlar. Shuning uchun avliyo, ulamo va obidlar bilan uchrashish uchun yurt kezganlar. Tasavvuf ahli kitoblari ta'lim shayxi (ilm o'rgatadigan shayx)ga qaytadi. Chunki ulardan istifoda qilish faqat mualliflari ahli ilm va ergashishga arziqli zotlardan ekaniga qaraydigan kishi e'tiqodi bilangina to'g'ri bo'ladi. Bu e'tiqod esa unga suyaniladigan va ishonchli shayx tomonidan hosil bo'ladi. Agar u istifoda qiladigan shariyat zohiriga aniq muvofiq kelsa, u bilan kifoyalanadi. Aks holda, uni bayon qilib beradigan ta'lim shayxiga murojat qilish va shayx lozim bo'ladi. Uning so'zi tarbiya shayxi va unga ba'ayat berish lozim emasligi hamda ta'lim shayxi lozimligini ifodalaydi.[2;50-b]

Ta'kidlash joizki, tasavvufda zohir ilmidan tashqari botin ilmi borligi va bu ilmni o'rganish uchun hatto safar qilish lozimligi, ustoz va shogirdlikdagi imtiyozlar, murid istayotgan ilmi ladun, tariqatdagi qabz va bast holi kabi qator bahs-munozaralar Xizr (a.s.) nomi bilan bog'liqligi ko'rsatib berilgan. Ma'lumki, turli din va ilohiy ta'limotlarda Xizr obraziga keng e'tibor berilib, shu orqali har xil fikr-qarashlar ilgari surilgan. Lekin, ular orasida g'ayriislomiy tushunchalar mavjudligini ham unutmaslik zarur. Shuning uchun musulmon olamida Xizrga munosabat Qur'oni karim va Hadisi sharif asosida shakllanib taraqqiy topgandir. Sa'diy Sheroziy, Xusrav Dehlaviy, Mavlono Rumi singari tariqat shayxlaridagi basiratning ochilishi Xizr (a.s.)ning tarbiyasi bilan bog'liqdir. Tariqatdagi "Maqomoti Xizr" darajasiga yetgan solikning qalbi va ruhiyati mavhum, qazoi qadar, tariqat ilmi kabi sir-asrorga burkanishi, Alloh bilan uchrashuvi, ro'y berayotgan voqealar noma'lum parda ortida bo'lishi ta'kidlanadi. Shu orqali sayri sulukda murshid-murid shaxsiyatining muqim o'rnini belgilab bergan nafaqat Xizr, balki komil murshid timsolining paydo bo'lishiga zamin yaratadi.

Munozara. Murshid shaxsiyati va murid kamolotidagi mavqeyini tadqiq qilish, uning murid oldidagi majburiyatlarini aniq belgilash, asl mohiyatni anglash Muhammad Qozining asarlarida ham keng yoritilgan. Jumladan, "Silsilat ul-orifiyn va Tazkiratu-s-siddiqiyn" asarining muqaddimasida shunday deyilgan: "ushbu kitobda haq subhonahu taolo ma'rifati tariqining bayoni, va muridning murodga ehtiyoji, va shayxu muridning sharoiti odobi va viloyatu valiy va xavoriqiodot (favqulodda iste'dod) turlari haqida ma'lumotlar keltirilgan".[3;86 bapax:]

Muhammad Qozining fikricha, “shayxning muridga nisbatan tasarufidan maqsad, uning yurak ko‘zqusini hoyi-havas (*havo, nafs*) va mijozlardan (*ya’ni salbiy mijozlardan*) «lo ilaha illa Allah» misqali (*sayqal berguvchi qayrog‘i*) orqali poklab Haq subhanahu taolo zotiga bog‘lanadi, toki muhozosi (*bog‘lanish*) safo hukmi bilan Zuljalol jamoli nurlarining yog‘dusi unda ko‘runsini (*aks etilgan bo‘lsin*), uning basirat ko‘zi (*botiniy ko‘zi*) u jamolning mushohadasidan yorug‘ bo‘lsun, shu orqali ilohiy muhabbat murid yuragining suvaydosida qaror topsin. Shunday ekan, ma’lum bo‘ldiki, bandalar yuragida Haq subhanahu taoloni do‘stga aylantirish tariqat shayxlarning ishi ekan. Shayxlar va ulamoyi rosix (*Haq so‘zida ustuvor bo‘lgan olimlar*) ning tariqi (*yo‘llari*) shudirkim, o‘z muridlarini payg‘ambar (s.a.v.) mutobiyati (*tobeyligiga, itoat etishishga*) amr etib, ularni rag‘batlantiradi”. [3;15^a Bapaq:]

Tasavvuf o‘rganadigan maydon: ***nafs, qalb, ruh***. Maqsad esa ***nafs tazkiyasi, qalb tasfiyasi va ruh tahliyasi*** hisoblanadi. Shu ma’noda tasavvuf insonga bir ko‘zgu tutdiki, unda inson nafsidagi noqislik, ko‘nglidagi osoyish, ruhidagi latiflikni ko‘rdi va angladi. Ma’lum bo‘lishicha, komil murshidning yigirmadan ortiq xislat va fazilatlar mavjud bo‘lgan. Bugungi ta’lim maktablari uchun ham juda zarur sanalgan, asrlar taraqqiyoti ham ta’sir o‘tkaza olmaydigan ibratli tomonlarni jamlab, quyidagi xususiyatlarni keltirish mumkin: ***ilm va ma’rifat, e’tiqod, sidqu sadoqat, jo’mardlik va himmat, jasorat va shafqat, go’zal axloq, tavakkul, viqor va haybat, rizo va taslimiyat***, nihoyat, ***komil bir murshidning munosib vorisi bo‘lish***. Tasavvufda murshidga qanday zohiriy va botiniy talablar qo‘yilsa, muridga ham shunday shogirdlik majburiyatlari yuklangan. Muridning sadoqati va hurmati, albatta, uning muomala odobida namoyon bo‘ladi. Uning murshidiga muhabbati aslida Allohga bo‘lgan muhabbatidan ayri bir narsa emas. Shu bois asl maqsad yo‘lida murshid oldida Alloh huzurida o‘tirgan kabi o‘zni tutish lozim.

Yuqorida ta’kidlaganimiz kabi tasavvufshunoslikda murshidlar *ta’lim, tarbiya va suhbat* shayxlari deya ajratiladi. Ba’zi tariqatlarda zuhd, ayrimlarida xilvat yo tush, yana birlarida suhbatga tayanilgan. Biroq, tariqat maktablarining tarbiya usullarini bir-biridan keskin farqlab bo‘lmaydi. Faqat odobu arkonida ma’lum jihatlargina farqli yoxud ba’zi amaliy tomonlar ustuvorlik qiladi, xolos. Ammo, murid tush, uzlat, suhbat tajribasi ma’rifatining barchasidan bahramand bo‘lgan.

Solikning tashqi ko‘rinishi, kiyinish odobi, uning zohiriy ma’nolariyu, botiniy ramzlari tasavvufdagi qiziqarli mavzulardandir. Jumladan, xirqa muridning taslimiyati, mas’uliyati, maqsadi va matlabini eslatib turuvchi doimiy hamrohidir. Bay’at, xirqa kiyish kabi marosimlardan so‘ng rasman murid murshid munosabati boshlanadi. Murid iqror bo‘lish bilan murshid dargohiga yuz tutadi va ahdini bajarishga kirishadi.

Mavlono Muhammad Qozi murshidlik va muridlik odoblarini tahlil qilib, uni quyidagi shartlarda bayon etadi. Dastlab, murshid va muridlik vujudga kelishining sabablarini sharhlaydi: “...shunday ekan, bandalar yuragida Haq subhanahuning do‘stga aylantirish, Haq subhanahu oldida bandalarni do‘stga aylantirish tariqat shayxlarning vazifasidir (ishidir). Bu rutbadan (martabadan) oliyroq, bu manzalatdan (maqomdan) yuqoriroq rutba bormi? Shunga o‘xshash shayxga nisbatan muridning odobi mavjud, muridga nisbatan shayxning odobi mavjud. Odob Haq muridga nisbatan irodad Haq shayxga nisbatan tarbiyatdir. Odob shartlari shayx va muridga nisbatan nihoyatda ko‘p, uning aksariyatini bu risolaga sig‘dirishning iloji yo‘q, ammo har bir shayxu muridga nisbatan 10 ta erot (e’tiroz, radiya) keltiriladi, toki ularning

jami 40 taga yetsin hamda bu arba'in darvishlarga (40 kishilik darveshlarga) ishorat bo'lsin.[3;15⁶ bapaq;]

Birinchi shart: Ulkim irshod [rahnamollik] va shayxu xat masnadiga [taxtida] o'tirolmaydi, agarki uni shayx o'tirg'izolmasa, toki shayxdan yoki Haq subhonahu ta'olodan ma'mur va ma'zun [boshqarolmasa], bo'lmaguncha, maqomni tasarruf etolmaydi. Albatta, bu xatarli maqsad amrini o'ziga ixtiyor qila olsin, u bara'lla biladiki bu anbiyolik maqomi va payg'ambar [s.a.v] xilofatining [hududining] maqomidir.

[Nazm]

Takya bar qoi buzurgon natavon zad ba gazof,

Magar asbobi buzurgā hama omoda kunā.

Mazmuni: Buyuklar maqomiga osonlik bilan erishish imkoni yo'q,

Ulug'lik aslihasini [qurollarni] butunlay tayyor qilganligingda ham.

Ikkinchi shart: Shudirki, Haq subahnahu ta'ologa nisbatan yaqinlik va ogohlik yurakda tushgan bo'lib, yurak vaslining zaruriyatiga aylanib, solik nafsining qobiliyatiga aylansin, xuddi ko'rishni bosira [ko'zda], eshitishni some'a [quloqqa] bosira va some'a zaruriyatining xossasidir, shu darajadakim, qanchaki xohlasa yurakdan ogohlikni uzoqlashtirsa, shubha bilan unga erishaolmaydi, unda mone'lik surati ma'naviy aloqa va ma'naviy aloqa esa, suratlikning o'rnini egalashni man' eta olmaydi. Bu vaqtda xojagon qadasallohu arvo'hahu [ruhlari muqaddas bo'lgan] xonavodasining ulug'lari bunday kishini balog'atga erishganlaridan sanab toliblar [muridlar, shog'irdlar] tarbiyasi va takomiliga ishorat qilganlar. [3;16^a bapaq;]

Uchunchi shart: shuki muridni har xil xavf bilan imtihon qilgan bo'ladi kamu ko'p, oz va bisyor, sag'ir [kichik] va kabir [ulug', katta] sinovlar bilan, albatta bu imtihonda musohala [kelushuv] ni ravo ko'rolmaydi. Agar unda masalan musohala qilsa, u oliymaqom haqini joyiga keltirolmagan bo'ladi, va uning o'limining mone'ligiga sabab bo'ladi. Shaxuxat maqomining haqqi muridning turli-xil nopokliklar va yovuz sifatlarning mazamatidan poklanishdir.

To'rtinchi shart: Shuki murid harakatlari va nafaslariga muhosiba [hisoblash] lozim deb bilsin, muridning o'z shayxiga nisbatan itoat etishining sadoqati darajasida. Ishlar majmuyini unga nisbatan tor imkoniyatda olgan bo'ladi, hech bir sababda, hech bir mahalda u bilan musomihda [oson tutush kerk bo'lmagan holat, oson deb o'ylamaslik kerak] qilmasligi lozim. Amaliy ishlarda qiyin narsalarga buyrmog'i lozim, unga ruhsat berishga imkoniyat bermasin, chunki rusat berish avomga taalluqlidir, ular iymondan rasmiy mujarrad [yolg'izlik] va ismy [nomigagina] talqinga qanoat qilganlar. Ammo iymon haqiqatining tolibi hamda, avom martabasidan tajovuz qilgan kishi to'satdan shiddatli azob uqubatlar ehtimoliga qolishdan o'zga chorasi yo'q. Riyozot va mujohada [jihod ichki manaviy harakat] uchun o'z maqsad murodiga erishish yo'lida chora izlamog'i lozim. Chunki kimki marvorid izlasa, dunyo zulmatining azoblaridan qutulishi imkoni yo'q.[3;16⁶ bapaq;]

Beshinchi shart: shudirkim, shayx o'z muridi irodasiga poklik va muqaddaslikning mukamalroq surati holida namoyon bo'lmog'i lozim, u hech qachon o'z siridan muridni ogoh etmasligi zarur, yeyish, uxlashdan, undan boshqa insoniyat tomonidan tavsiflagan [yaxshi narsalar] hurmat ehtiromning ko'payishiga sabab bo'ladigan mushohadaga sabab bo'lsin, muridning zayifligi va nuqsoni jihatdan bas shunday ekan o'zi tahammul [sabr] qilmog'i lozim.

Oltinchi shart: Shuki, o'z muridlarini boshqa shayx va uning muridlari bilan o'tirishga ijozat bermasligi kerak; Ammo boshqa shayx muridlari bilan birga o'trolmasaligi, shu jihatdanki, bu muridning hoyi-havasi [nafsi] u muridning havosining [nafsining] muxolifi

bo'lishi mumkin. Shayx uchun zarurdirki, murid nafsining muholifati uchun buyruq bersin, chunki bir-biri bilan o'tirganda ularning havolari [nafslari] muxolifdir [zidiyatlidir], shu bilan birga shayxlarning amri ham ular nafslarining xilofidir. Shunday ekan har biri o'z shayxining amrini o'z nafsiga muvofiq topadi, zaruriyat darajasida unga mayil qiladi. Bunday moyillik bu toifa oldida inkor etishga ziddir. Irtidod [rad etish, radiya] vorslik tariqatining hukmiga ko'ra olislik va qat'iyatlilikdir. Agarda boshqa shayxga mayil etib mulozamat ixtiyor etsa, agar bu shayx ham haqiqat arbobidan bo'lsa shahhuxat maqomidali sababli shu narsaga amr qiladiki, birinchi shayxati unga buyurgan bo'lsin. Agar uning buyurgani o'z tabiyatiga muholif bo'lsa yana o'z shayxiga yuz tutmog'i lozim bo'lsa, birinchi shayxi qabul qilmaydi. Shuning o'zi ma'lum etmoqdakim u sodiq emas. Shunday ekan mazkur masalga muvofiq kim: "Bu yerdan haydalgan u yerda qolgan" boladi.

Yettinchi shart: shukim boshida, quvvat amri bilan muridni haqiqiy tarbiya qilsin, chunki ko'plab muridlarning ofati [ma'naviy-ruhiy o'limi] quvvatdandir. Nega deganda, ularning barchasi ubaydulbatn [ojiz bandadirlar] dirlar, barchalari kul amriga o'z himmatini sarflaydilar. Bu xalqqa nisbatan chora shukim, biron-bir joyga qaror toptirishi lozim toki u kishi yashaydigan havlilarda hech kim bo'lmasin, tajrid [yakka, tanholikda] da o'tirsin, o'z himatiga ko'ra yordam bersin, e'lon qilmog'i lozimki, taqsimlangan rizq albbatda sa'yi harakatsiz unga yetadi, shu zamongachakim, uning haqiqati to'g'ri bo'lsin va tavakkul hosil bo'lsun.[3; 17^a bapaq:]

Sakkizinchi shart: Shukim, agar biror shayxni undan ortiqroq ko'rib mulozamat ixtiyor etsa, o'z muridlarni ham uning mulozamati uchun amr qilsa, uning boshqalardan salohiyati shundadir. Agarda bunday qilmasa, ma'lum bo'ladiki, biron shayx odamlar qalbini o'ziga jalb etish, martabaga erishish maqsadida dunyoviy xutom [mashk, hayvon terisidan tayyorlab unda suv yoki qatiq to'ldiradigan mesh, xalta] bo'lgan ekan va unda himmatdan hech bir asr ham bo'lmaydi, riyokorlik muhabatidan uzoq va bu hol ayni nuqsondir. Shunday ekan. bu tariqat shayxlari bunday maqtashga yoki tavsuflashga vojubdirlar, ular o'z muridlarini hech qachon boshqa ixvon-ut-tariq [birodarlik yo'li] yo'lida o'tirish va yurishga ruxsat bermaydilar. Hech kim bilan so'zlamasin va hech kimning ziyoratiga bormasin, uning ziyoratiga ham kelishga ham qo'ymasin, undan boshqa voqea-hodisalar hamda o'zining daromadini do'stlariga aytishga yo'l qo'ymasin, agarda bu holda uni o'z holatiga qo'yib berilsa, bulardan man' qilinmasa, u holda:

To'qizinchi shart: shuki bu yo'lda olim bo'lgan kishi, har kimda vaqfa [tavaqquf, to'xtash] va hujba [hijoblar, pardalar] yuz bersa, turli voqea va qiyinchiliklar yuzaga kelsa, uning uhdasidan [bajarishidan] chiqish imkoniyatiga ega, u qiyinchiliklarni bartaraf eta oladi. Uning turli sirlar va niyatlaridan xabardor bo'lmog'i shart emas, shu jihatdan aytganlarki: murid o'z qiyinchiliklari va shubhalarning majmuasini o'z shayxi oldida arz qilmog'i zarur, aytmasinkim: shayx mening ahvolimdan ogohdir, chunki ogohlik shayx sharoyitiga bog'lik emas.

O'ninchi shart: shuki muridlar bilan kecha-kunduzda bir marotabadan boshqa yaqinlik (aralashuv va majlislar) qilmasin chunki: «Kasrat ul-mushohidata naql ul-hurmata»; Mazmuni: Ko'p mushohada qilish hurmatning ketishidir. Va o'zi uchun alohida xonaqohga ega bo'lishi lozim, suhbatdoshlarining jami uchun ham alohida uyi bo'lmog'i lozim.[3;17^b bapaq:]

Murshid ta'lim-tarbiya usulidagi muvaffaqiyatning asosiy sabablaridan yana biri – insonning botiniga safarni zohir, ya'ni vujud tarbiyasidan ayro tasavvur etmay, bil'aks

mushtaraklikda olib bora olishidir. U muridga halol luqma, oz yemoq, kam uyqu, toza libos, davomiy sukut, hamisha tahoratli bo'lmoq, xilvat, zikr kabi majburiyatlarni yuklaydi.

Turkiy adabiyotda murshidni anglatuvchi obraz, ramz, timsollar shu qadar ko'pki, biz ishda barcha ijodkorlar uchun umumiy bo'lgan, eng ko'p uchraydigan: *bobo, ota, er, eran, qulovuz, pir (ayniqsa dayr piri), shayx, hodi, soqiy, mug'bacha, sulton, shoh, xoja, sayyid, g'assol, cho'pon, rohrav, rahbar, kitob, ko'ngil, ishq* kabilargagina to'xtaldik. Tasavvuf tarixi, uning buyuk vakillari hayoti va so'fiyona she'riyat obrazlarini o'rganib amin bo'ldikki, murshid obrazi mohiyatini ochuvchi, eng ko'p qo'llaniladigan, turkiy xalqlar ruhiyatiga ham juda mos istiloh bu – *bobo, ota* lafzidir. Turk, jumladan, o'zbeklar o'z shayxlariga *bobo, ota* deya murojaat etishgan. Zangi ota, Qo'yliq ota, Bahouddin bobo va hokazo. Turkona ruhni beruvchi istilohlardan yana biri *er*, erandir. [4;20-b] Turkiy so'fiyona she'riyatni obraz, ramz va timsollar bilan boyitgan Yassaviy er maqomining darajasini quyidagi baytda to'la ochib bergan edi:

*Qul Xoja Ahmad er bo'lmasang, o'lg'on yaxshi,
Tirik bo'lmay, qaro yerda so'lg'on yaxshi.* [5;28-b]

Murshid istilohi o'rnida turk adabiyotida aksariyat forsiy *pir* kalimasi keladi. Ishda har bir obraz talqinida murshid va murid munosabatidagi inja tomonlar inobatga olindi. Masalan, murid bay'at etgan murshid – ***piri tariqat***, "ishq va irfon sharobi" ni tutgan murshidi komil – ***piri mug'on, piri dayr, piri maykada*** yoki ***piri xarobot***, suhbat bilan fayz ulashgan komil inson – ***piri suhbat***, virdlar tayin etuvchi – ***piri zikr*** yoxud ***piri saboh***, shuningdek, hidoyat sari rahnamo – ***piri aql, piri ishq*** va hk. Bularning bari murid holi bilan bog'liq tarzda tahlil va talqin etildi.

Murshid o'rnida eng ko'p qo'llaniladigan, oshiq qalblar *piri* komili – ***Soqiy*** hisoblanadi. Soqiy-murshid tutadigan "*so'z mayi*", "*ruh mayi*", "*balo mayi*", "*imon mayi*", "*hayrat mayi*", "*vahdat mayi*", "*sir sharobi*" kabilar murid holu maqomining izohi sifatida ochib berishga harakat qilindi. [4;21-b] Zero, soqiy oshiq qalblarga malham beruvchi ruh tabibi ekanini chuqurroq anglash uchun u ulashadigan may sifatlashlariga e'tibor qaratmoq lozimki, shundagina muriddagi ruhoni huzur tushuniladi. Butun borliqning yaratilishi so'z bilan bog'liqligi, qalbni junbushga keltiruvchi so'zdan ta'sirliroq vosita yo'qligi hammaga ma'lum. Shu ma'noda murshiddan fayz olish aslida uning ma'rifat, hikmat to'la so'zlaridan bahramand bo'lish, u bilan musohiblik darajasiga yetish ekan, eng mutaassir etuvchi may – "*so'z mayi*"dir:

*So'z mayini ul kishi oshom etib,
Kim duri ma'ni sadafin jom etib.
Menki bu may nash'asidin mast men,
Dayri fano ahlig'a hamdast men.* [6;62-b]

Alisher Navoiy o'zining dayri fano ahliga hamdastligini "*so'z mayi*"dan mastligi bilan izohlamogda. Zotan, dunyoi dunda undan ko'ra kuchliroq may yo'q. Oshiqning istagi ma'shuqning tinglash, uning suhbatidan mast bo'lish. Shuningdek, har bir obraz muridning fano darajasi bilan bog'liq holda izohlanishi kerakligi baytlar orqali ta'kidlandi. Murid fano fish-shayx holida soqiy – murshid, fano fir-rasul holida soqiy – Rasululloh (s.a.v.), fano filloh maqomida esa Soqiyi Azal, Alast soqiysi – Allohdir.

Albatta, ishda tamagir, riyokor, kozib shayxlar ham nazardan chetda qolmadi, ijodkorlarimizning ular haqidagi keskin qarashlari tahlilga tortildi. Haqiqiy murshidlar topilmaganda, Haq yo'lchilariga oydin yo'lni ko'rsatuvchi kitoblar tavsiya etilgan.

Xulosa. Umuman olganda, murshid darveshning hurriyati, oshiqning ishqu muhabbati, rindning jazbasi, orifning ma’rifati, faqirning Allohga muhtojligi, valiyning karomatini qo’lga kiritgan, sayrning so’nggiga yetgan, muridlar tarbiyasi uchun Haqdan xalqqa qaytgan eng ulug’ martaba sohibidir. Bu maqomga faqat ma’lum bir murshid qo’l ostida sayri sulukni ado etish bilan erishish mumkin. Va fanofilloh maqomidagi majzublar maqsadga yetsalar-da, yo’l sirini anglamagani bois murshid vakolatini ololmasligi ta’kidlandi. Murid ilm talabida komil murshid izlagan, uning dargohida yillarcha nafsini tarbiya etgan Haq yo’lchisi. Uning yagona talabi Yaratganga yaqinlik, tayanch tutqichi – Qur’oni karimdir. U dunyo va uqbo bilan muomalasida Haqning rizoligidan kelib chiqadi. Tariqat maktabi piri komili hech qachon ma’nan yengib bo’lmaydigan haqiqiy hur, ozod, butun shaxsiyatni voyaga yetkazadi.

Hozirgi kunda yoshlarni turli oqimlar ta’siridan saqlash, ularda g’oyaviy, ma’naviy immunitetni hosil qilish uchun ularga suhbat odobi, hamsuhbat tanlash, do’stlashish shartlari haqida maxsus ta’lim-tarbiya berish uslublarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Mamlakatimizda ta’lim islohotlari olib borilayotgan ayni damda, Muhammad Qozini kabi ajdodlarimizning insonni ham ruhan, ham jisman poklanishini targ’ib etgan g’oyalari, komil inson haqidagi qarashlari jamiyatda mafkuraviy, ma’naviy, jismoniy sog’lom avlodni tarbiyalashdek muhim vazifalarni amalga oshirishda nazariy manba bo’lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Mirziyoyev Sh.M. Adabiyot va san’at, madaniyatni rivojlantirish – xalqimiz ma’naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir. Prezident Sh.Mirziyoyevning O’zbekiston ijodkor ziyolilari vakillari bilan uchrashuvdagi ma’ruzasi // Xalq so’zi. 2017. 4 avgust.
2. Horis Musohibiy. Risolatul Mustarshidiyn/Toshkent: “Sharq”, 2020.
3. Muhammad ibn Burhonuddin ibn Xoja Muhammad Rizo Muhammad al-Qozi. Silsilat ul-orifiyn va Tazkiratu-s-siddiqiyn .O’zR FA SHI qo’lyozmalar xazinasi: № 11413.
4. Rahmonova Z. J. XII–XV asrlar o’zbek mumtoz adabiyotida murshid va murid obrazlari. Filologiya fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati.T.2020.
5. Ahmad Yassaviy. Hikmatlar kulliyoti. – Toshkent: O’zbekiston, 2011.
6. Alisher Navoiy. Hayrat ul-abror. MAT. 20 tomlik. 7-tom. – Toshkent: Fan, 1991.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/3 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).